

**UŞAK'DA BİR
KÖPRÜ KİTABESİ
ÇANLI KÖPRÜ
(H. 653 - M. 1255)**

Orhan DENGİZ*

التسلطاني
بنا هذه عمارة أمير سياه سيار
شجاع الدين قزل بن نجبه (?) ادام الله سموه
... جماد الاول سنة ثلثة وخمسين وستماته

Okunuşu :

Essultani

Bena hazihi imara Emir Sipah Salar Şüca'eddin Kızıl bin Nuhbe (?) edamallahu sümuvvehu cemaziye-lülâ sene selâsetin ve hamsine ve sit-temie.

Türkçe manası :

Bu imareti, H. 653 (M. 1255) yılında Nuhbe (?) oğlu Emir Sipah-Salar Şücaeddin Kızıl yapmıştır. Allah onun yüceliğini daim kılsın.

«Çanlı Köprü» Uşak - Denizli il yolu üzerinde ve Uşak'dan 5 km. uzaklıkta Banaz Çayı'nın bir kolu olan «Dokuzsele» deresi üstünde bulunmaktadır. Resim : 1 Köprü; tek gözlü olup, boyu 8, eni 3, yüksekliği 5 metre, sivri kemerli ve taşdan yapılmıştır (1). Köprünün güneye bakan tarafına, resimde görüldüğü şekilde bir kitabe yerleştirilmiştir. Kitabenin yazısı Selçuklu devri yazısıdır. Yazı bozuk ve girift olduğu için okunmada güçlük çekilmektedir.²

Çocukluğumda bu köprünün üzerinden çok geçtim. Elli yıl içindeki her geçişimde bu kitabeyi gördüm ve merak ettim. 1939 yılında Üniversitede okuduğum sırada hocam Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın müsaadesiyle kitabeyi inceledim³. Bu kere, Türkler'in Batı Anadolu'ya

(* Milli Eğitim Eski Bakanı

1) Cevdet Çulpan (Emekli General), Türk Taşköprüleri, Ortaçağ'dan Osmanlı devri sonuna kadar, TTK., Ankara 1975, s. 222.

2) Kitabenin fotoğraftan okunması ve bazı hususların açıklanmasında, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Yayın Dairesi Başkan Yardımcısı Ahmet Hamdi Karabacak'ın büyük yardımları olmuştur.

3) Bu inceleme yazısının İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesinin, eğer muhafaza ediliyorsa (Zeynep Hanım konağı bir yangın geçirmiş ve tamamen yanmıştı), kütüphanesinde olması lazım.

Resim : 1 Uşak - Denizli Yolu üzerinde Çanlı Köprü

yerleşmeleri konusundaki merakım dolayısıyla kitâbeyi, daha geniş bir görüş içinde sunma arzusunda bulundum.

Kitabe E's-Sultânî (Al-Sultan) kelimesiyle başlıyor. Resim 2-3 Bu tarihlerde yazılmış Selçuklu kitabelerinde, bu kelimedden önce Sultan'ın adının yazılması âdet olduğu halde, bu kitâbede yazılmamış olması dikkati çekiyor. Kitâbeyi meydana getiren taşın, Sultan'ın adını ihtiva eden kısmının kırılmış olması ihtimali üzerinde de duruldu. Köprü üstünde ve resimde yapılan incelemede böyle bir kırılmanın olmadığı anlaşılmaktadır. Tesbit ettiğimize göre Konya'da da buna benzer, Sultan'ın adının yazılmadığı, E's-Sultânî ile başlayan bir kale kitabesi varmış. Bu konu ile ilgili diğer bir izah daha yapılabilir sanıyorum :

Kitâbedeki 1255 yılı, Sultanlardan İzzettin Keykâvus II (1246-1259 üç def'ada), Rükneddin Kılıçarslan IV (1248-1266 Üç def'ada), Alaeddin Keykubat II (Saltanata iştiraki bir isimden ibaret kal-

dı) nin bazan müşterek, bazan da yalnız başına Saltanat sürdükleri zamana rastlamaktadır. Müşterek Saltanatın devam ettiği 1249-1254 yılları içinde Hutbe ve Sikkelerde üç Sultanın adı birarada yazılıp zikredilmiş ise de, kitabelerde ekseriya Büyük Sultan sıfatıyla yalnız İzzettin Keykâvus II. nin adının yazıldığı da⁴ malûmdur. Böyle olmakla beraber köprü kitâbesini yazan veya yazdıran kimsenin bu Saltanat karışıklığında Sultanın adını yazmaktan imtina ettiği de hatıra gelebilir.

Kitâbenin birinci satırında «Bena hazihi imara» sözü vardır. Selçuk devri köprü kitâbelerinde «imara» yerine «cisir» veya «kantara» kelimesinin kullanıldığı biliniyor. Acaba daha önce bu kitabe bir binaya kondu da sonradan oradan sökülüp getirilerek bu köprü üzerine mi yerleştirildi gibi bir soru da akla gelmektedir. Bu köprünün yakınında Selçuklulardan kalma bir eser veya eser bakiyesi

4) Osman Turan, İslâm Ansiklopedisi, İzzettin Keykâvus II. maddesi, Cilt VI. sahife 642

Resim : 2 Uşak - Çanlı Köprü Kitâbesi

mevcut değildir. 5 km. uzakta bulunan Uşak şehri içindeki bir binadan alınan bir kitâbenin oradan buraya nakledilmiş olduğunu düşünmek de mümkün olamıyor. Köprünün görünüşünden hiç tamir görmediği de anlaşılmaktadır. Bütün bu mülâhazalarla kitâbenin bu köprüye ait olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Kitâbenin birinci ve ikinci satırındaki «Emir Sipah-Salar Şücaeddin bin Nuhbe⁵ yazısından köprünün «Nuhbe oğlu Emir Sipah-Salar Şücaeddin Kızıl» tarafından yaptırıldığı, kitâbe tarihinin de kitâbe sonundaki «sene selâsetün ve hamsine ve sittemie cümlesinden Hicri 653 (Milâdi 1255) olduğu anlaşılmaktadır. Tarihten önceki bölüm olan dua kısmında da bir kelime okunamadı.

1255 yılında buraya köprü yaptıran «Emir Sipah-Salar Şücaeddin Kızıl» kimdir? Kitâbeden Şücaeddin Kızıl'ın bir Selçuk Emiri bulunduğu ve askeri rütbesinin de Sipah-Salar - Ordu Başkumandanı olduğunu öğreniyoruz.⁶

1939 yılında kitâbenin fotoğrafını ve kurutma kâğıdı ile bizzat köprüde çıkardığım tıpkı baskıyı, Prof. Mükrimin Halil Yıncı'ya gösterdiğim zaman merhumun; «Bu tarihlerde Kızıl adında Ankara'da bir Emir vardı. Bu emir bir zaman Batı Anadolu'da Uç beyi olarak vazife görmüş olabilir.» dediğini hatırlıyorum. Bu hatırlama beni, 1255 tarihinden önce veya sonra Ankara'da bulunmuş «Kızıl» adındaki Emir veya Beyler'i araştırmaya sevketti. Bunlardan :

1. İzzettin Keykâvus 1. ile Alâeddin Keykubat 1.in 1211 yılındaki Saltanat mücadelesi sırasında, Keykubat Ankara kalesine sığınmış, Keykâvus da kaleyi muhasara etmişti. Bir yıl süren muhasaradan sonra Keykubat'ın «Hayatına ve şehir halkına dokunmamak ve malla-

5) Bu kelime «nuhbe» şeklinde okunabilirdi. Başka türlü de okunabilir sanıyorum.

6) M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, S: 235. M. E. Basımevi, İstanbul 1971

rını müsadere etmemek şartıyla teslim olabileceği» haberini göndermesi üzerine Keykâvus, yanında bulunan Sayf Al-Din Ay - Aba, Husam Al-Din Çoban, Sayf Al-Din Kızıl gibi Büyük Emirler ile müşavereden sonra bu talebi kabul ederek ordusu ile şehre girdi»⁷ ifadesindeki Büyük Emir Seyfeddin Kızıl'dır.

2. «Alâeddin Keykubat I. in devri Selçuk Saltanatının en parlak safhalarındandır. Bu sırada Ankara bir hudut şehri değildi. Kızıl Bey'in Vali bulunduğu bu sırada Engürü suyu üzerinde bu güne kadar payidar olmuş bulunan Akköprü inşa edildi (H. 619, M. 1222)»⁸. ifadesindeki Vali Kızıl bey'dir.

3. Ankara'da Çubuk çayı - Engürü çayı üzerinde bulunan Akköprü ile ilgili diğer bir yazıda «Kitabe metninden; köprü'nün, zamanında Anadolu'da pek çok mimarî eser meydana getirilen Alaeddin Keykubat I. zamanında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Köprü yapıldığı sırada Ankara Valisi Seyfeddin Kızıl bey idi»⁹. ifadesindeki Vali Seyfeddin Kızıl Bey'dir.

4. Kızıl Bey Camii (Mescidi) ile ilgili diğer bir yazıda: «Kızıl Bey Camii Ankara'da şimdiki Ziraat Bankası binasının bulunduğu yerde idi. Banisi Kızıl Bey, Anadolu Selçuk Ümerasından olup I. İzzettin Keykâvus'un Ümerasından bulunmuştu. Bu camii minberini Germiyanolu Yakup bin Alişir yaptırmıştır (H. 699, M. 1299)¹⁰ ifadesindeki Selçuk Ümerasından Kızıl Bey'dir.

Bu bilgiler sonunda şu neticeye ulaşmak mümkündür :

XIII. asrın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Büyük Emirlerinden Seyfeddin Kızıl Ankara'da Vali olarak bulunmuş, Sultan İzzettin Keykâvus I. in diğer büyük emirlerle olan müşaveresine iştirak etmiş, Alaeddin Keykubat I. zamanında da Vali bulunduğu sırada Çubuk çayı üzerindeki Akköprü yapılmıştır. Kızıl Bey Camii (mescid)'ini yaptıran da o tarihleri takip eden zamanda muhakkak

ki Vali Seyfeddin Kızıl idi⁽¹¹⁾. Uşak'ta Çanlı Köprü'yü yaptıran Şücaeddin Kızıl ile Seyfeddin Kızıl'ın isim ayrılığı dolayısıyla de bir münasebetinin bulunmadığı aşikârdır. Öyle ise Çanlı Köprü kitâbesindeki Emir Sipah Salar Şücaeddin Kızıl, Selçuklu Devletinin XIII. asır ortalarında yaşamış değerli bir emiri ve bir Uç kumandanıdır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Köse- dağ mağlubiyetinden sonra (1243), doğudan devamlı gelen Moğol tazyiki ve hakimiyeti karşısında hem Devlet hem de Beyler olarak Batıya doğru kaymağa ve oralarda yerleşmeğe başladığı sırada Sultanların, Muhakkak kuvvetli bir zat olan Şücaeddin Kızıl gibi değerli bir Emiri Uç beyi olarak ve ordu kumandanı, vazife ve rütbesi ile Batı Anadolu'ya, Uşak civarına göndermiş oldukları anlaşılmaktadır. Emir Sipah Salar Şücaeddin Kızıl, muhakkak ki Selçuklu Devleti'nin Batı'da yerleşmesinin bir ifadesi olarak Çanlı köprüyü inşa etmek imkânını da bulmuştur.

Bu köprü, yapılmasını takip eden yıllarda Germiyanogullarının, Uşak'tan itibaren Sivaslı, Çivril, Işıkli, Denizli... taraflarına vaki istilâ yolu üzerinde bulunması dolayısıyla de ehemmiyet kazanmıştır. Bugün tesbit ettiğimiz asıl ehemmiyeti de, bu kitâbeli köprüden başka, Uşak'ın daha batısında, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında bu tarihten önce yapılmış, tarihi belli bir eserin, herhangi bir yerde mevcut olmayışıdır.

7) Osman Turan, İslâm Ansiklopedisi, Keykâvus, I. maddesi, Cilt VI. sahife 634

8) Besim Darkot, İslâm Ansiklopedisi, Ankara maddesi, Cilt I. sahife 442

9) Muzaffer Erdoğan, tarihî köprülerimizden Akköprü, Karayolları Bülteni, 1963, sayı 150, sahife 28.

10) Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı, Kütahya şehri, İst. 1932, sayfa 71. Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Germiyanogulları bölümü, Ankara 1969, II. baskı.

11) Her ne kadar Camii minberinin 1299 yılında Germiyan oğlu Yakup Bey tarafından konulduğu kaydı mevcut ise de o zaman, yapılan camii veya mescidlerde Cuma ve Bayram nazamı kılınma müsaadesi alınıncaya kadar minberin yapılmadığı gözönüne alınırsa camii'nin 1299'dan çok önce ve muhakkak ki XIII. asrın ortalarında o tarihlerde Ankara'da vali olarak bulunan Seyfeddin Kızıl tarafından yaptırılmış olması ihtimali çok kuvvetlidir.

Resim : 3 Uşak - Çanlı Köprü Kitâbesi

Mahmut ÇAYIRDAĞ